

राष्ट्रिय बौद्धिक सम्पत्ति नीति, २०७३

१. पृष्ठभूमी

समाजको आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विकासका लागि गरिएको अनवरत प्रयत्नलाई थप बल पुऱ्याउन बौद्धिक सम्पत्तिको अवधारणा आएको हो । स्रष्टा र सिर्जना अनि ज्ञान, सीप र दक्षताको माध्यमबाट आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक विकासमा पुगेको अतुलनीय योगदानको कदर गर्दै स्रष्टा र समाजबीच सन्तुलित प्रणाली विकास गर्न बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको आवश्यकता महशुस भएको हो । विश्वको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा बौद्धिक सम्पत्तिको भूमिका अतुलनीय रहिआएको छ । विज्ञान-प्रविधि, कला साहित्य संस्कृति, प्राकृतिक-जैविक विविधता जन्य श्रोतसंग सम्बद्ध विकासमा समेत बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारले महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ ।

नेपालमा पनि ज्ञान, सीप र दक्षताको प्रवर्द्धन गर्दै उद्योग व्यवसायमैत्री वातावरण सिर्जना, विदेशी लगानी अभिवृद्धि, रोजगारीका अवसरहरुको सिर्जना र प्रविधि हस्तान्तरणको माध्यमबाट आर्थिक, सामाजिक रुपान्तरण गर्नका लागि बौद्धिक सम्पत्तिको विकास, संरक्षण र कार्यान्वयन गर्न प्रभावकारी नीतिगत, कानूनी, संस्थागत र प्रक्रियागत व्यवस्था गर्नु अपरिहार्य हुदै गएको छ । राष्ट्रिय हित र स्रष्टाहरुको अधिकारलाई संरक्षण गर्दै द्विपक्षीय, क्षेत्रीय, बहुपक्षीय र अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको पालनाको लागि बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी नीति तथा कानूनहरु अद्यावधिक गर्नुपर्ने हुँदा नेपालले बौद्धिक सम्पत्तिको अवधारणालाई संवैधानिक रुपमै अंगीकार गरेको छ । यसैअनुरूप बौद्धिक सम्पत्तिलाई राष्ट्रिय प्राथमिकतामा राखी मुलुकको समग्र विकास नीतिको अभिन्न अंगको रुपमा यो राष्ट्रिय बौद्धिक सम्पत्ति नीति तर्जुमा गरिएको छ ।

२. विगतका प्रयास

बौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणमा राज्यको प्रतिवद्धतास्वरुप नेपालमा वि.सं. १९९३ सालमा नै पेटेन्ट, डिजायन र ट्रेडमार्क कानून प्रचलनमा आएको थियो । सो कानूनलाई पेटेन्ट, डिजायन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ ले प्रतिस्थापन गर्‍यो । यो ऐनले औद्योगिक सम्पत्तिको संरक्षण सम्बन्धी पेरिस महासन्धि (Paris Convention for the Protection of Industrial Property), १८८३ को प्रावधान अनुकूल औद्योगिक सम्पत्तिउपर एकाधिकार प्राप्त गर्ने प्रक्रिया, एकाधिकारको अवधि

र उल्लंघनको अवस्थामा प्राप्त हुने उपचारको समेत व्यवस्था गरेको छ। नेपालमा यससम्बन्धी कार्य उद्योग मन्त्रालय अर्न्तगत उद्योग विभागबाट सम्पादन हुँदै आएको छ।

प्रतिलिपि अधिकारको संरक्षणका लागि नेपालमा पहिलो पटक प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०२२ जारी भएको थियो। यसलाई प्रतिस्थापन गर्दै जारी भएको प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९ बाट हाल प्रतिलिपि अधिकार संरक्षणको कार्य भैरहेको छ। प्रतिलिपि अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू विभिन्न निकायबाट हुँदै आएकोमा सो प्रयोजनका लागि २०६१ सालमा नेपाल प्रतिलिपि अधिकार रजिष्ट्रारको कार्यालय स्थापना भएको छ। वौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणको क्षेत्रमा भएका अन्तराष्ट्रिय प्रयासमा सहभागी हुन नेपालले सन् १९९७ मा विश्व वौद्धिक सम्पत्ति संगठन (World Intellectual Property Organization-WIPO) को सदस्यता प्राप्त गर्‍यो।

औद्योगिक सम्पत्ति संरक्षणसम्बन्धी पेरिस महासन्धि (Paris Convention for the Protection of Industrial Property, 1883) को पनि नेपाल सन् २००१ मा पक्ष बनेको छ। यसैगरी सन् २००४ मा विश्व व्यापार संगठन (World Trade Organization-WTO) को सदस्यता प्राप्त गरेसँगै यसको अभिन्न अंगको रूपमा रहेको व्यापार सम्बद्ध वौद्धिक सम्पत्ति अधिकार सम्झौता (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights-TRIPs) को समेत पक्षराष्ट्र भएको छ। त्यसैगरी, वौद्धिक सम्पत्तिको महत्वपूर्ण विधाका रूपमा रहेको प्रतिलिपि अधिकार संरक्षणमा अन्तराष्ट्रिय सहभागिताका लागि साहित्यिक तथा कलात्मक श्रृजनाको संरक्षण सम्बन्धी बर्न महासन्धि (Berne Convention for the Protection of Literacy and Artistic Works) १८८६ को सन् २००६ मा पक्ष बनेको छ। वौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी अन्य क्षेत्रीय एवं अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको भने सदस्यता लिईसकिएको छैन।

नेपालले वौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणलाई महत्वका साथ अघि बढाउन समयानुकूल प्रयास र आफू पक्ष भएको सन्धि सम्झौताको प्रावधानहरू पलना गर्दै अतिकम विकसित मुलुकहरूका लागि व्यवस्था गरेको लचकताको अत्याधिक उपयोग र विकसित मुलुकहरूबाट प्राप्त हुने प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोगको परिचालन गर्न सकिने अवसर समेत रहेको हुँदा नीतिगत र कानूनी व्यवस्थामा परिमार्जन गर्नुपर्ने भएको छ।

३. वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधानको धारा २५ मा सम्पत्तिको हक अर्न्तगत बौद्धिक सम्पत्तिलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरिएको छ । नेपालमा हाल पेटेन्ट, डिजायन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ र प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९ तथा प्रतिलिपि अधिकार नियमावली, २०६१ द्वारा क्रमशः औद्योगिक सम्पत्ति (पेटेन्ट, डिजायन र ट्रेडमार्क) र प्रतिलिपि अधिकार संरक्षणको व्यवस्था भैरहेको छ । औद्योगिक सम्पत्ति क्षेत्रमा ट्रेडमार्कको दर्ता उत्साहजनक छ भने पेटेन्ट र डिजायनको दर्ता भने न्यून छ । नेपालमा हालसम्म चिन्ह दर्ताका लागि वस्तु र सेवाहरूको अन्तराष्ट्रिय वर्गीकरण सम्बन्धी नीस सम्झौता (Nice Agreement Concerning the International Classification of Goods and Services for the Purposes of the Registration of Marks, 1957) को पक्ष नभएतापनि यस सम्झौताले निर्धारण गरेबमोजिम वस्तु र सेवाहरूलाई वर्गीकरण गरी व्यापार र सेवा चिन्हको दर्ता हुँदै आएको छ । व्यापार र सेवा चिन्ह दर्ता तथा प्रशासन सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य स्वचालित पद्धति (Automatic System) बाट हुनसकेको छैन । साथै औद्योगिक नीति, २०६७ र वाणिज्य नीति, २०७२ मा पनि बौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणको व्यवस्था गर्ने विषय उल्लेख गरिएको छ ।

नेपालमा बीउ विजन ऐन, २०४५ ले वनस्पतिको नयाँ प्रजातिको प्रजनकलाई सो नयाँ जातको बीउ विजनको स्वामित्वको अधिकार प्रदान गर्ने मौलिक किसिमको (Sui-generis) संरक्षण प्रणालीको अवलम्बन गरी राष्ट्रिय बीउ विजन समितिको व्यवस्था समेत गरेको छ ।

नेपालले जैविक विविधता सम्बन्धी महासन्धि (Convention on Biological Diversity-CBD), १९९१ मा हस्ताक्षर गरी अनुमोदन गरेको छ । यसअनुरूप आनुवांशिक सम्पदामाथि पहुँच र लाभको बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था गर्नुपर्ने भएको छ ।

४. समस्या तथा चुनौती

नेपालमा बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षणमा देखिएका समस्याहरू उल्लेख गर्नुपर्दा बौद्धिक सम्पत्ति को संरक्षण तथा उलंघनको अवस्थामा सोको उपचार सम्बन्धमा स्पष्ट नीतिको अभाव हुनु, भएका कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयनहुन नसक्नु, अन्तराष्ट्रिय रूपमा भएको

विकासक्रमअनुसार वौद्धिक सम्पत्तिका विभिन्न विधाहरूलाई समायोजन गर्न नसकिनु आदि समस्याहरू रहेका छन् ।

५. नयाँ नीतिको आवश्यकता

नेपालको वौद्धिक सम्पत्ति प्रवर्द्धन तथा सम्बृद्धिको सम्भावना र अवसर सिर्जना गर्न वौद्धिक सम्पत्ति पहिचान, प्राप्ति, अधिकार, अनधिकृत उपयोग, उल्लंघनमा उपचारको व्यवस्था गर्नुका साथै राष्ट्रिय विकास प्राथमिकतासँग तालमेल हुने गरी विश्व व्यापार संगठनको सदस्यता हुँदा गरिएका प्रतिबद्धता लगायत अन्तराष्ट्रिय सन्धि, सम्झौताहरूबाट सिर्जित दायित्व समेत पूरा हुने गरी आवश्यक कानूनी तथा संस्थागत संयन्त्रको विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

नेपालमा हालसम्म वौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको संरक्षणसम्बन्धी अलग्गै नीति नभएको र वौद्धिक संरक्षणमा जिम्मेवार निकायहरू विभिन्न मन्त्रालयहरू अर्न्तगत रहँदा निकायगत प्राथमिकतामा भिन्नता रहेको, मानव स्रोत विकासका लागि योजनाबद्ध प्रयास हुन नसकेको, विषयगत विशेषज्ञता हासिल हुन नसकेको र समन्वितरूपमा कार्य हुन नसकेको अवस्था छ । राष्ट्रिय विकास प्राथमिकता र अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताअनुरूप मुलुकमा सिर्जनशिलता प्रवर्द्धन, सर्जकहरूको हक अधिकारको संरक्षण, उद्योग व्यवसायीमैत्री वातावरण निर्माण, विदेशी लगानी र प्रविधि आकर्षण, रोजगारीका अवसरहरू सिर्जनाका साथै नक्कली उत्पादन रोकी गुणस्तर र उपभोक्ताको हित संरक्षण गर्नका लागि पनि वौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणको नीतिगत, संस्थागत र कानूनी व्यवस्था गर्न यससम्बन्धी एकीकृत नीतिको आवश्यकता रहेको छ ।

६. दूरदृष्टि (Vision), परिदृश्य (Mission) तथा लक्ष्य (Goal)

दूरदृष्टि (Vision)

वौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनको माध्यमबाट नेपाललाई श्रृजनशील राष्ट्रका रूपमा स्थापित गर्ने ।

परिदृश्य (Mission)

वौद्धिक सम्पत्तिका विभिन्न विधाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोग गर्दै आर्थिक सम्बृद्धि हाँसिल गर्ने ।

लक्ष्य (Goal)

वौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण, प्रवर्द्धन एवं उपयोगद्वारा नेपाली समाजको आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक समुन्नति हाँसिल गर्ने ।

७. उद्देश्यहरू (Objectives)

यस नीतिका प्रमुख उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

- (१) वौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा विकासलाई प्रोत्साहित गर्ने ।
- (२) वौद्धिक सम्पत्तिका सर्जक तथा सामाजिक हितका बीचमा सन्तुलित प्रणालीको विकास गर्ने ।
- (३) समाजको आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक समुन्नतिका लागि वौद्धिक सम्पत्तिको महत्वबारे जनस्तरमा चेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- (४) वौद्धिक सम्पत्तिका विधाहरूको व्यवसायीकरणका लागि प्रोत्साहित गर्ने ।
- (५) वौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण तथा अधिकार प्रचलनका (Enforcement) लागि सशक्त कानूनी, संस्थागत तथा मानव श्रोतको विकास गर्ने ।

८. नीतिहरू

८.१. वौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा विकासलाई प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्य

(१) सँग सम्बन्धित नीतिहरू

- (१) समाज र व्यवहारोपयोगी सिर्जना गर्ने स्रष्टालाई निजको अधिकार तथा सुविधाहरूलाई वौद्धिक सम्पत्तिको रूपमा अंगिकार गरिनेछ ।
- (२) प्रतिलिपि अधिकार, पेटेण्ट, डिजायन, ट्रेडमार्क, भौगोलिक संकेत, इन्टीग्रेटेड सर्कीटको लेआउट डिजायन, विरुवाको नयाँ प्रजातिको संरक्षण, व्यापारिक गोप्यता (Trade Secret), परम्परागत ज्ञान, परम्परागत सांस्कृतिक अभिव्यक्ति, वौद्धिक सम्पत्तिजनित आनुवांशिक श्रोत तथा जैविक विविधताको पहिचान र प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- (३) वौद्धिक सम्पत्तिका हरेक विधा एवं पक्षको पहिचान गरि सोको संरक्षणको लागि राष्ट्रिय आवश्यकता अनुरूप कानूनको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (४) विद्यमान परम्परागत ज्ञान, जैविक विविधता र भौगोलिक संकेतलाई अधिकतम उपयोग गरी वौद्धिक सम्पत्तिलाई राष्ट्रिय विकासको औजारको रूपमा समेत अवलम्बन गरिनेछ ।

- (५) वौद्धिक सम्पत्तिलाई वातावरणमैत्री प्रविधि हस्तान्तरण, विदेशी लगानी आकर्षण, अनुसन्धान प्रवर्द्धन, प्रविधिक क्षमताको विकास र ज्ञान आर्जनको स्रोतको रूपमा उपयोग गरिनेछ ।
- (६) उत्पादित वस्तु तथा सेवाको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता, गुणसतर तथा उत्पादकत्व बढाउन अधिकतम मात्रामा वौद्धिक सम्पत्तिको उपयोग हुने खालका नयाँ प्रविधिको विकास तथा ग्रहणलाई प्रथामिकता दिइनेछ ।

८.२ वौद्धिक सम्पत्तिका सर्जक तथा सामाजिक हितका लागि सन्तुलित प्रणालीको विकास गर्ने उद्देश्य (२) सँग सम्बन्धित नीतिहरू

वौद्धिक सम्पत्ति संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक कानून एवं संयन्त्रहरूको व्यवस्था गर्न देहाय बमोजिमको नीति लिइनेछ :

(क) प्रतिलिपि अधिकार नीति

- (१) कला, साहित्य, संस्कृति, परम्परागत ज्ञान, परम्परागत सांस्कृतिक अभिव्यक्ति, विज्ञान तथा प्रविधिको प्रोत्साहन गरी व्यक्ति, समुदाय तथा संस्थाको प्रतिलिपि अधिकारको संरक्षण, रचनात्मकतालाई प्रोत्साहन र विकास गर्ने वातावरणको विकास गर्दै देशको अर्थतन्त्रमा उल्लेखनीय योगदान दिन सक्ने गरी विकास गरिनेछ ।
- (२) प्रतिलिपि अधिकार तथा सम्बन्धित अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न विधि, पद्धति, संयन्त्र निर्माण एवं सरोकारवालाहरूबीचको आपसी समन्वय कायम गरी कुशल रचनात्मक समाज विकास गरी प्रतिलिपि अधिकारवालाको सिर्जनात्मक कार्यलाई प्रोत्साहन गर्दै लगिनेछ ।
- (३) माथि बुँदा नं. (१) र (२) मा उल्लेखित कार्यहरूका लागि अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको पक्ष राष्ट्र बन्ने, राष्ट्रिय कानूनलाई समयानुकूल परिमार्जन गर्दै लगिनेछ ।
- (४) सिर्जना माथि स्वचालित संरक्षण (Automation Protection) को व्यवस्था गरिनेछ ।
- (५) व्यावसायिक प्रस्तुती एवं सार्वजनिक प्रयोग र प्रसारण आदिबाट रचनाका सर्जक, प्रस्तोता, उत्पादक एवं अन्य सम्बद्ध पक्षले समन्यायिक लाभ प्राप्त गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।

(६) नयाँ प्रविधिको विकाससँगै रचनाको सिर्जना, प्रस्तुती, उत्पादन, प्रसारण, वितरण लगायतका कार्यहरूमा ती प्रविधिको प्रयोग गरी प्रतिलिपि अधिकार धनीहरूलाई सहजतापूर्वक लाभ प्राप्त गरी अन्तराष्ट्रिय सम्पर्क एवं उपयुक्त प्रणालीको विकास गरिनेछ ।

(ख) पेटेण्ट नीति

(७) नवीन, आविष्कारमूलक, व्यवहार उपयोगी सिर्जनाका रूपमा रहने नवीन उपाय वा वस्तुमा निहित अमूर्त सम्पत्तिलाई पेटेण्टको रूपमा स्वीकार गरी सोको व्यवसायिक उपयोगका सम्बन्धमा सीमित अवधिको एकाधिकार प्रदान गर्ने कानूनी व्यवस्था गरिनेछ । उपयोगी नमूना (Unity jf Petty Patent) को दर्ता तथा एकाधिकार प्रदान गर्ने कानूनी व्यवस्था गरिनेछ । तर राष्ट्रिय सुरक्षा वा रोगव्याधिको महामारी वा यस्तै किसिमको राष्ट्रिय संकटको अवधिभर सार्वजनिक हितका लागि राज्यले पेटेण्टको हक नियन्त्रणमा लिन सक्ने व्यवस्था समेत गरिनेछ ।

(८) आविष्कारको पेटेण्ट दर्ताका लागि देशका बैज्ञानिक तथा आविष्कार, औद्योगिक प्रतिष्ठान, अनुसन्धानात्मक कार्यमा संलग्न निकाय वा संस्था, विश्वविद्यालय एवं निजी अनुसन्धान संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

(ग) औद्योगिक डिजायन नीति

(९) उत्पादन गरिएका उपकरण वा वस्तुको प्रारूप वा आकारमा निहित मौलिक एवं नवीन अमूर्त सम्पत्तिलाई औद्योगिक डिजायन (Industrial Design) को रूपमा पहिचान गरि सोको व्यवसायिक उत्पादनको एकाधिकार संरक्षण गर्न विद्यमान कानूनमा समयानुकूल परिमार्जन गरिनेछ ।

(घ) ट्रेडमार्क नीति

(१०) व्यापार, व्यवसाय एवं सेवाको क्षेत्रमा प्रस्तुत गरिएका वस्तु वा सेवालार्ई पृथक जनाउन उपयोग गरिएको व्यापार चिन्हमा निहित अमूर्त सम्पत्तिलाई ट्रेडमार्क (Trade Mark) को रूपमा पहिचान गरी सोको अभ्यास एवं प्रयोगको एकाधिकार संरक्षण गर्न ट्रेडमार्क सम्बन्धी विद्यमान कानूनमा समयानुकूल परिमार्जन गरिनेछ ।

- (११) वस्तु वा सेवालार्ई पृथक जनाउन त्यस्तो वस्तु वा सेवामा उपयोग गरिएका शब्द, चित्र, रंग, आकार, ध्वनि, चलचित्र, व्यवसायिक नारा लगायत सांकेतिक रुपमा अभिव्यक्त गर्न सकिने चिन्ह वा प्रस्तुतीलाई ट्रेडमार्कको रुपमा अंगिकार गरिनेछ ।
- (१२) वस्तु वा सेवालार्ई पृथक जनाउन प्रयोग गरिने व्यापार चिन्ह (Trade Mark), सेवा चिन्ह (Service Mark), समूह चिन्ह (Collective Mark), ध्वनि चिन्ह (Sound Mark), रंगजनित चिन्ह (Colour Mark), व्यापारिक संकेत वा स्वरुप (Trade Dress), प्रमाणीकरण चिन्ह (Certification Mark), ख्यातिप्राप्त चिन्ह (Well-known Mark) जस्ता चिन्हको संरक्षणको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१३) ट्रेडमार्कमा निहित ख्यातिको गैरकानूनी लाभ लिई उपभोक्तालाई भुक्त्यानमा पारी उपयोग गरेको अवस्थामा त्यस्तो ट्रेडमार्क दर्ता नभएको भएपनि ट्रेडमार्क संरक्षण सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय मान्यता तथा सिद्धान्तबमोजिम पासिङ्ग अफ (Passing Off) लगायतका बौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणको प्रभावकारी प्रणालीको अवलम्बन गर्न आवश्यक कानूनको तर्जुमा गरिनेछ ।
- (१४) ट्रेडमार्क संरक्षणका लागि सो उपयोग गर्ने वस्तु वा सेवालार्ई आवश्यक तथा प्रभावकारी वर्गीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यतामा आधारित प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ ।
- (ड) भौगोलिक संकेत नीति**
- (१५) निश्चित भौगोलिक क्षेत्रमा उत्पादन हुने प्राकृतिक वा मानव सृजित वस्तुको उत्पत्तिको जानकारी सहितको संकेत दिई त्यस्तो वस्तु सम्बद्ध भौगोलिक क्षेत्रको पहिचानसहित पृथकता जनाउनका लागि सो वस्तु उपयोग गरिएको नाम वा चिन्हमा निहित अमूर्त सम्पत्तिलाई बौद्धिक सम्पत्तिको रुपमा संरक्षण गर्न भौगोलिक संकेत (Geographical Indication) सम्बन्धी कानूनको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१६) भौगोलिक संकेतले प्रदान गर्ने बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकारलाई अहस्तान्तरणीय अधिकारको रुपमा व्यवस्था गरिनेछ ।
- (च) वनस्पतिका प्रजाति संरक्षण सम्बन्धी नीति**

- (१७) वनस्पतिका नयाँ प्रजातिमा निहित मौलिक एवं नवीन अमूर्त सम्पत्तिलाई बौद्धिक सम्पत्तिको रूपमा संरक्षण गर्ने आवश्यक कानूनको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१८) Generally Modified Organism बाहेकका वनस्पतिका नयाँ प्रजातिलाई बौद्धिक सम्पत्तिको रूपमा पहिचान गर्न आवश्यक प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ । वनस्पतिजन्य प्रजातिको चोरी (Bio-piracy) नियन्त्रण गर्न, जैविक विविधता र परम्परागत ज्ञानको स्रोतहरूमा पहुँच, सदुपयोग तथा संरक्षण गर्न आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (छ) व्यापारिक गोप्यता सम्बन्धी नीति**
- (१९) व्यापारिक गोप्य सुचनामा आधारित मौलिक अमूर्त सम्पत्तिलाई बौद्धिक सम्पत्तिको रूपमा संरक्षण गर्न आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (२०) व्यापारिक गोप्य सुचनामाथि बौद्धिक सम्पत्ति अधिकार प्राप्त गर्ने स्वचालित संरक्षण (Automatic Protection) प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
- (ज) एकीकृत सर्किटको लेआउट डिजायन सम्बन्धी नीति**
- (२१) एकीकृत सर्किटको लेआउट डिजायनको अधिकारलाई संरक्षण गर्न आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (झ) परम्परागत तथा मौलिक ज्ञान सम्बन्धी नीति**
- (२२) नेपाली समाजमा उपयोगी ठहरिएका परम्परागत ज्ञान (Traditional Knowledge) तथा मौलिक ज्ञान (Indigenous Knowledge) को पहिचान, संरक्षण, विकास तथा उपयोगको लागि अभिलेखिकरण (Inventory) र परम्परागत ज्ञानमो विद्युतीय पुस्तकालय (Traditional Knowledge Digital Library) विकास गरिनेछ ।
- (ञ) परम्परागत सांस्कृतिक अभिव्यक्ति तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको बौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध नीति**
- (२३) परम्परागत सांस्कृतिक अभिव्यक्ति (Traditional Cultural Expression) लोक वार्ता (Folklore) समेतका अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदालाई बौद्धिक सम्पत्तिको रूपमा संरक्षण गरी मौलिक पहिचानमा दखल नगर्ने गरी प्रयोग गर्ने अधिकार तथा व्यवसायिक प्रयोगमा समन्यायिक लाभ बाँडफाँडको दाबीको अधिकार सहितको कार्यविधि तयार गरी आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।

- (२४) परम्परागत सांस्कृतिक अभिव्यक्ति तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण तथा अभ्यासमा उचित सीमा एवं संरक्षणको अपवादको व्यवस्था गरी सन्तुलित परम्परागत सांस्कृतिक अभिव्यक्ति तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षण प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
- (ट) **जैविक विविधता तथा आनुवांशिक श्रोतको बौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध पक्ष सम्बन्धी नीति**
- (२५) निश्चित भौगोलिक क्षेत्रका जैविक विविधता तथा आनुवांशिक श्रोतमा आधारित भै व्यवसायिक अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रयोगबाट प्राप्त हुने बौद्धिक सम्पत्तिमाथि सम्बद्ध पक्षको अधिकार र व्यवसायिक प्रयोगबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक बाँडफाँडको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (२६) जैविक विविधता तथा आनुवांशिक श्रोतहरूको अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रयोग गर्नुपरेमा सम्बन्धित निकायको पूर्वस्वीकृती लिनुपर्ने व्यवस्था गरी त्यस्ता श्रोतको संरक्षण गरिनेछ ।
- (२७) नेपालका स्थानीय पशुपंक्षी र जैविक विविधताको संरक्षण गरी आनुवांशिक श्रोतको पहिचान तथा दिगो उपयोगबाट कृषकहरूलाई आर्थिक लाभका साथै जीविकोपार्जनमा सकारात्मक प्रभाव पार्न आवश्यक प्रणाली विकास गरिनेछ ।
- (२८) खोज तथा अनुसन्धानको नतिजाबाट प्राप्त नयाँ प्रजातिका किटाणु, जीवाणु, विषणु लगायतका जीवको पेटेण्ट अभिलेखिकरण तथा संरक्षण सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
- (ठ) **बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको संरक्षण, प्रवर्द्धन एवं उपयोगसम्बन्धी अन्य नीतिहरू**
- (२९) बौद्धिक सम्पत्तिको अधिकार प्राप्त गर्ने कार्यविधि एवं पूर्वशर्तहरू निर्धारण गर्दै सबै किसिमका बौद्धिक सम्पत्तिमाथि आर्थिक तथा नैतिक अधिकार प्राप्त गर्ने मान्यतालाई अंगिकार गरिनेछ ।
- (३०) बौद्धिक सम्पत्तिलाई सामाजिक हितको साधनका रूपमा अंगिकार गर्दै समन्यायिक व्यवहार तथा अनिवार्य अनुमति सम्बन्धी व्यवस्था गरिनेछ ।

- (३१) बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको संरक्षण गर्दा आर्थिक तथा नैतिक अधिकारहरूको सुनिश्चितता गरी स्वमित्व, अभ्यास तथा उपयोगमा संरक्षणको प्रत्याभूति गरिनेछ ।
- (३२) बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको अनधिकृत उल्लंघन उपर नियन्त्रण र उपचारको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (३३) बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको उल्लंघन उपर देवानी तथा फौजदारी दायित्वको सिर्जना गर्दै सजाय तथा क्षतिपुर्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (३४) बौद्धिक सम्पत्तिको धनी वा सोको हकवालाका हकहितको सरल एवं सुलभ प्रचलन (Enforcement) का लागि वैकल्पिक विवाद समाधानको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (३५) प्रतिलिपि अधिकार, पेटेण्ट, औद्योगिक डिजायन, वनस्पतिका नयाँ प्रजाति संरक्षण, परम्परागत ज्ञान, परम्परागत सांस्कृतिक अभिव्यक्ति तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा, जैविक विविधता एवं आनुवांशिक श्रोतहरूको विकासका लागि सम्बन्धित बौद्धिक सम्पत्तिका धनीहरू वा अधिकारवालाहरूको सामूहिक सौदावाजी गर्ने कार्यमा सहयोग पेश्याउन र अलग क्षमता भएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धित बौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणमा समान प्रत्याभूति गर्नका लागि सबल एवं सशक्त बौद्धिक सम्पत्ति समाजहरू (Intellectual Property Society, Collective Management Organizations-CMOs, Lawyers Society) स्थापनाका लागि प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (३६) बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण तथा अभ्यासमा सीमा एवं संरक्षणका अपवादको सन्तुलित व्यवस्था स्थापित गर्न आवश्यक प्रणालीको विकास गरिनेछ ।

द.३. समाजको आर्थिक, समाजिक तथा सांस्कृतिक समुन्नतिका लागि बौद्धिक सम्पत्तिको महत्व बारे जनस्तरसम्म चेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्य (३) सँग सम्बन्धित नीतिहरू

- (१) बौद्धिक सम्पत्ति तर्फ जिज्ञासु र प्रतिभाशाली व्यक्तिहरू सबैलाई आकर्षित गर्न सीप र क्षमता अभिवृद्धिका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछन् ।
- (२) बौद्धिक सम्पत्ति विषयलाई माध्यमिक तह तथा विश्वविद्यालय तहका पाठ्यक्रममा समावेश गर्न र व्यवसायिकताको विकासका लागि विशेष प्रयत्न गरिनेछ ।

- (३) विश्वविद्यालय, शैक्षिक तथा अनुसन्धानमूलक निकायहरुमा आ-आफ्नै बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी नीति विकास गरी लागू गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (४) अनुसन्धानकर्ता, स्रस्टा, प्रयोगकर्ता, उपभोक्ता सहित सर्वसाधारण जनताबीच बौद्धिक सम्पत्तिका विविध पक्षमा आमसञ्चारका विभिन्न मध्यम (छापा, इलोकट्रनिक, रेडियो, टेलिभिजनसहित) मार्फत चेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- (५) बौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध सरोकारवालाहरुको लागि विभिन्न किसिमका गोष्ठी, अन्तरक्रिया, तालिम कार्यक्रमहरु नियमित रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
- (६) सिर्जनात्मक उद्योगहरुको आवधिक रूपमा राष्ट्रिय लेखामा गणना गरिनेछ ।

८.४. बौद्धिक सम्पत्तिका हरेक विधाहरुको व्यवसायिकरणका लागि प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्य (४) सँग सम्बन्धित नीतिहरु

- (१) बौद्धिक सम्पत्तिको पहिचान र प्राथमिकता निर्धारण गरी त्यस्ता बौद्धिक सम्पत्ति सिर्जना र प्रवर्द्धनमा लागि आवश्यक पूर्वाधार विकास गरिनेछ ।
- (२) अनुसन्धानात्मक तथा सिर्जनात्मक क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि साधन स्रोतहरुमा पहुँच वृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछन् ।
- (३) बौद्धिक सम्पत्तिको अभिलेखिकरण र व्यवस्थापनलाई आधुनिकीकरण गरिनेछ ।
- (४) बौद्धिक सम्पत्तिको उपयोग सम्बन्धमा त्पादन क्षेत्र, अनुसन्धान गर्ने निकाय र विश्वविद्यालय लगायतका क्षेत्रको अन्तरसम्बन्धलाई गहन र सुदृढ पारिनेछ ।
- (५) सुरक्षण, विनिमय र क्षतिपूर्ति समेतमा सहयोग गर्न बौद्धिक सम्पत्तिको मूल्याङ्कन एवं उपयोग गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ ।
- (६) बौद्धिक सम्पत्तिको उपयोगमा स्रस्टा र उपयोगकर्ताको अधिकार र कर्तव्यका बीचमा सन्तुलन कायम गर्दै साधारण उपभोक्ताको हित अनुरूप हुने गरी परिचालन गर्न उपभोक्ता, उत्पादक र व्यापारिक जगतबीच अन्तरसम्बन्ध र पारस्परिक सहयोगलाई थप सुदृढ गरिनेछ ।

८.५. बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण तथा अधिकार प्रचलन (Enforcement) का लागि सशक्त कानूनी, संस्थागत तथा मानव श्रोतको विकास गर्ने उद्देश्य (५) सँग सम्बन्धित नीतिहरु

- (१) नेपालको संविधानको धारा २५ मा सम्पत्तिको हक अर्न्तगत बौद्धिक सम्पत्तिलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको हुँदा सो बमोजिम कानूनी व्यवस्था गरी संरक्षण प्रदान गरिनेछ ।
- (२) बौद्धिक सम्पत्तिको प्रभावकारी संरक्षणका लागि क्षतिपूर्ति सहितको प्रभावकारी देवानी एवं फौजदारी उपचारको व्यवस्था गरिनेछ ।

- (३) वौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणका क्षेत्रमा अन्तराष्ट्रिय रूपमा आपसी सहयोग आदान प्रदान गर्न बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय वौद्धिक सम्पत्ति संरक्षण सम्झौता गरिनेछ ।
- (४) वौद्धिक सम्पत्तिको प्रभावकारी संरक्षणको प्रत्याभूतिका लागि अन्तराष्ट्रिय सम्झौता, सन्धि तथा महासन्धि पक्ष राष्ट्र भै तदनुरूप नीतिगत एवं कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (५) नेपाल पक्ष भएका वौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताबाट सिजना भएका दायित्वहरु परिपालना गर्न प्राथमिकता दिइनेछ ।
- (६) वौद्धिक सम्पत्ति अधिकारका सबै विधाहरुलाई संरक्षण, प्रवर्द्धन, नियमन तथा व्यवस्थापन का लागि एकीकृत कार्यकलाप स्थापना गरिनेछ ।
- (७) वौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणसम्बन्धी न्याय निरूपण कार्यलाई छिटो, छरितो र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
- (८) वौद्धिक सम्पत्तिको अधिकार व्यवस्थापनका लागि वौद्धिक सम्पत्ति प्रशासनलाई समयसापेक्ष सुलभ, सबल एवं प्रभावकारी बनाइनेछ ।
- (९) वौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी विधाको विकासमा सहयोग पुऱ्याउन जनशक्तिको विकासमा जोड दिइनेछ । वौद्धिक सम्पत्ति विधामा विशेषता हाँसिल गरेका र तालिम प्राप्त जनशक्तिलाई यस क्षेत्रमा उपयोग गरिनेछ ।
- (१०) वौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध स्रस्टाहरुको क्षेत्रीय तथा अन्तराष्ट्रियस्तरका संघसंस्थामा सहभागी हुन नेपाली स्रस्टाहरु सम्बद्ध संघसंस्थाहरुलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- (११) वौद्धिक सम्पत्तिको क्षेत्रमा क्षेत्रीय एवं अन्तराष्ट्रियस्तरमा भएको विकासमा नेपालको सहभागिता बढाउदै यसबाट अत्याधिक लाभ हाँसिल गर्ने प्रयत्न गरिनेछ ।
- (१२) वौद्धिक सम्पत्तिको क्षेत्रमा दक्षिण एसियाली मुलुकहरु र क्षेत्रीय स्तरमा भएको विकासमा नेपालले सहभागिता जनाउदै संरक्षणका लागि क्षेत्रीयस्तरमा समन्वयको प्रयासको थालनी गरिनेछ ।

९. कार्यनीतिहरु

स्वच्छ तथा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणमा वौद्धिक सम्पत्तिको विकास गरी माथिका उद्देश्य तथा नीतिहरु पूरा गर्न देहायका कार्यनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछन् :

९.१. वौद्धिक अधिकारको संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा विकासलाई प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्य (१) का नीतिहरूसँग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू

- (१) वौद्धिक सम्पत्तिको अवधारणा र उपयोगितालाई अंगिकार गरी वौद्धिक सम्पत्ति अधिकार संरक्षण गर्ने रणनीति तयार गरिनेछ ।
- (२) वौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण प्रणालिको विकास गर्न व्यापार सम्बद्ध वौद्धिक अधिकार सम्झौता (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights-TRIPs) र वौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको गैर व्यापार सम्बद्ध क्षेत्र (Non-trade Related Aspects of Intellectual Property Rights) को पालना र संरक्षणको लागि उचित कानूनी प्रवन्ध गरिनेछ ।
- (३) वौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणका लागि मौलिक किसिमका (Sui-Generis) पद्धतिमा आधारित कानूनी व्यवस्था र कार्यप्रक्रिया समेत अवलम्बन गरिनेछ ।
- (४) सिर्जनात्मक उद्योगको अवधारणामा संस्कृतिमा आधारित उद्योगको पहिचान, प्रवर्द्धन र विकासमा प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (५) फरक किसिमको क्षमता भएका, महिला, दलित, पिछडिएको वर्गको निम्ति वौद्धिक सम्पत्ति र संरक्षण सम्बन्धमा निःशुल्क रूपमा कानूनी तथा प्राविधिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनेछ ।
- (६) वनपैदावार र कृषिमा आधारित वस्तुहरू हस्तकला एवं खाद तथा पेयवस्तुहरू उत्पादन गर्ने व्यवसायलाई समूह चिन्ह र भौगोलिक संकेतको प्रयोगबाट पहिचान निर्माण गरी बजारको पहुँच र मूल्य अभिवृद्धि गर्न सहयोग गरिनेछ ।
- (७) बेग्लै खालका शारीरिक तथा मानसिक क्षमता भएका व्यक्तिहरूको लागि संगीत, गायन, हस्तकला जस्ता विषयहरूमा तालिम दिई प्रतिभालाई प्रस्फुरण गराई वौद्धिक सम्पत्तिको धनीको रूपमा स्थापित गर्दै रोजगारीका अवसरहरूमा वृद्धि गरिनेछ ।
- (८) विभिन्न समुदायमा परम्परादेखि प्रचलनमा रहेका लोकसंस्कृतिलाई ग्रामीण पर्यटनसँग आबद्ध गरी ग्रामीण क्षेत्रको बासिन्दाहरूको आयआर्जनमा थप सहयोग पुऱ्याइनेछ ।
- (९) प्राविधि हस्तान्तरण सेवा उपलब्ध गराउने सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाको क्षमता वृद्धिमा सहयोग पुऱ्याइनेछ ।
- (१०) वातावरणीय समस्यालाई सम्बोधन गर्ने नयाँ प्राविधिको विकास र आयातमा सहूलियत प्रदान गरिनेछ ।

(११) वातावरण संरक्षण गर्नुपर्दा, जीवनोपयोगी औषधी (Life Saving Medicine) र सार्वजनिक सरोकारका अत्यावश्यक वस्तु उत्पादन गर्दा, गैर प्रतिस्पर्धात्मक क्रियाकलाप हटाउनु पर्दा सम्बन्धित धनी आफैले सञ्चालन नगरेका वा स्वीकृती नदिएको अवस्थामा व्यापारिक उद्देश्यरहित ढङ्गले नेपालमै उत्पादन गराउन वा देशमा खपतको लागि विदेशबाट उपलब्ध गराउन मात्र अनिवार्य लाइसेन्सिङ्ग (Compulsory Licensing) को पद्धति अपनाइनेछ ।

(१२) बौद्धिक सम्पत्तिको कार्यालयले बौद्धिक सम्पत्ति उपयोगकर्ता र स्रस्टाहरका बीचमा सम्पर्क गराउने सेवा प्रदान गर्नेछ ।

९.२. बौद्धिक सम्पत्तिको सर्जक तथा सामाजिक हितका लागि सन्तुलित प्रणालीको विकास गर्ने उद्देश्य (२) का नीतिहरूसँग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू

(१) बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षणका लागि यसका विविध विधाहरू बीचको अन्तरसम्बन्धलाई निम्नबमोजिम अंगिकार गरिनेछ :

(क) पेटेण्ट संरक्षणको आधारभूत कागजात पेटेण्ट स्पेशीफिकेसन र सोमा प्रस्तुत गरिएको म्चबध्प्लज उपर प्रतिलिपि अधिकार संरक्षण नहुने,

(ख) प्रतिलिपि अधिकार प्राप्त कलात्मक रचनालाई औद्योगिक डिजायनको लागि उपयोग गर्न प्रतिलिपि अधिकार धनीबाट अनुमति प्राप्त गरि दर्ता गरिएको औद्योगिक डिजायनको छुट्टै स्वतन्त्र संरक्षण भएकोमा त्यस्तो कलात्मक रचनामाथि प्रतिलिपि अधिकार संरक्षणमा प्रति कुल असर नपर्ने,

(ग) प्रतिलिपि अधिकार प्राप्त कलात्मक रचना ट्रेडमार्कको रूपमा उपयोग गर्न अनुमति दिएपछि, त्यस्तो ट्रेडमार्कको रूपमा उपयोग गरिएको कलात्मक रचनाको हकमा यस्ता रचनाको रचयिताले प्रतिलिपि अधिकार दावी गर्न नपाउने । तर ट्रेडमार्कको रूपमा उपयोग गरिएको कलात्मक रचनाको प्रतिलिपि अधिकार उलंघनको उपचार दावी गर्ने स्वतन्त्र अधिकारलाई यसले कुनै असर नगर्ने,

(घ) आविष्कार गरिएका उपकरणको गैर आधारभूत प्रारूप (Non-functional Shape) माथि प्रतिलिपि अधिकार प्राप्त हुने,

(ङ) कुनै वस्तुमा पेटेण्ट प्राप्त भएमा त्यस्ता पेटेण्ट (Product Patent) प्राप्त वस्तुको आधारभूत प्रारूप (Fundamental Shape) माथि औद्योगिक डिजायनको संरक्षण प्राप्त नहुने ,

(च) बजारमा ख्यातिप्राप्त औद्योगिक डिजायन अधिकारवालाले आफ्नो उत्पादनको पहिचानको रूपमा प्रस्तुत गर्न सफल भएको अवस्थामा त्यस्तो डिजायनलाई ट्रेडमार्कमा दर्ता गर्न सकिने,

- (छ) ट्रेडमार्कको रूपमा उपयोगमा ल्याएको दर्ता नगरिएको वा ट्रेडमार्कमा दर्ता गरिएको कलात्मक रचना चिन्हमाथि प्रतिलिपि अधिकार संरक्षण प्राप्त गर्न सक्ने,
- (ज) ट्रेडमार्कमा दर्ता भएको चिन्ह भौगोलिक संकेतका रूपमा संरक्षण नहुने र भौगोलिक संकेतमा दर्ता भएको वा भौगोलिक उत्पत्तिको संकेत गर्ने चिन्ह ट्रेडमार्कको रूपमा संरक्षण प्राप्त नहुने,
- (झ) प्रमाणीकरण चिन्ह (Certification Mark) को रूपमा दर्ता गरिएको चिन्ह भौगोलिक संकेतका रूपमा संरक्षण नहुने,
- (ञ) प्रतिलिपि अधिकार संरक्षणयोग्य रचना व्यापारिक गोप्यताको विषयवस्तुका रूपमा उपयोग गरेको अवस्थामा सो उपर प्रतिलिपि अधिकार संरक्षण हुने,
- (ट) व्यापारिक गोप्यताको रूपमा रहेको कुनै गोप्य सुचना व्यवसायिक उपयोग गरिसकेको अवस्थामा सोउपर स्वतन्त्र रूपमा खोज अनुसन्धान गरि अर्को व्यक्तिले अध्ययन अनुसन्धान गर्न र सोबाट थप आविष्कार गरि पेटेण्ट दावी गर्न पाइने,
- (ठ) व्यापारिक गोप्यताको रूपमा रहेको कुनै गोप्य सुचना व्यवसायिक उपयोग गरिसकेको अवस्थामा सो उपर पेटेण्ट दावी गरि पेटेण्ट दर्ता गर्न पाइने,
- (ड) एकीकृत सर्किटको लेआउट डिजाइन संरक्षणले एकीकृत सर्किटमाथि पेटेण्ट दावी गर्न कुनै बाधा नपुग्ने,
- (ढ) परम्परागत सांस्कृतिक एवं लोकसांस्कृतिक प्रस्तुती, सामूहिक अभिव्यक्ति तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदामा प्रतिलिपि अधिकार वा ट्रेडमार्क वा औद्योगिक डिजाइनका रूपमाम उपयोग गरिएको अवस्थामा सोको पहिचानको संरक्षण तथा लाभ दावी गर्न पाउने,
- (ण) परम्परादेखि प्रचलनमा रहेका प्राविधिक विधि वा उपकरणमा आधारित अनुसन्धानबाट प्राप्त आविष्कारमाथि पेटेण्ट दावी गर्दा सो अनुसन्धानको आधारका रूपमा उपयोग गरिएको परम्परागत ज्ञानको सन्दर्भ प्रस्तुत गर्नुपर्ने र सोको पेटेण्टबाट प्राप्त लाभको बाँडफाँड गरी लिन पाउने अधिकारको दावी गर्न पाउने,
- (त) जैविक विविधता तथा सोमा निहित आनुवांशिक श्रोतमा आधारित अनुसन्धाबाट प्राप्त आविष्कारमाथि पेटेण्ट वा वनस्पतिको नयाँ प्रजातिका रूपमा बौद्धिक सम्पत्ति दावी गर्दा सो अनुसन्धानको आधारका रूपमा उपयोग गरिएको जैविक विविधता तथा सोमा निहित आनुवांशिक श्रोतको सन्दर्भ प्रस्तुत गर्नुपर्ने र त्यस्तो पेटेण्ट वा वनस्पतिको नयाँ प्रजातिको बौद्धिक सम्पत्तिको लाभ बाँडफाँड गरि लिन पाउने अधिकार दावी गर्न पाउने,

- (२) कुनै संस्थामा कार्यरत कर्मचारीबाट भएका आविष्कार एवं सिर्जनामा बौद्धिक सम्पत्तिको हक प्रदान गर्दा सम्बन्धित कर्मचारी समेत लाभमा सहभागी हुने गरी सम्झौता गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (३) रोयल्टी सङ्कलनसँग सम्बन्धित समाजलाई समयानुकूल विकास गर्न त्यस्तो समाजलाई आवश्यक सहयोग गरिनेछ । समाजद्वारा सङ्कलन भएको रोयल्टीमध्ये केही अंश संरक्षण कार्यमा प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

९.३. समाजको आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक समुन्नतिका लागि बौद्धिक सम्पत्तिको महत्व बारे जनस्तरमा चेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्य (३) का नीतिहरूसँग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू

- (१) बौद्धिक सम्पत्तिको सिर्जना, उपयोग र प्रवर्द्धनका लागि विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, विश्वविद्यालय अनुसन्धान निकाय र सांस्कृतिक संस्थाहरूबीचको समन्वयलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (२) बौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणसँग सम्बद्ध र सो क्षेत्रमा सक्रिय संघसंस्थाहरूसँग आवश्यक समन्वय गरी बौद्धिक सम्पत्तिको विषयवस्तुमा जनचेतनाका लागि आवश्यक तालिम, कार्यशाला, गोष्ठी, क्षमताम अभिवृद्धि कार्यक्रम चलाउनु अथवा अध्ययन अध्यापनको कार्यक्रम गरिनेछ ।
- (३) विश्व बौद्धिक सम्पत्ति संगठन, विश्व व्यापार संगठन लगायत अन्य अन्तराष्ट्रिय संघ संगठनसँग सहकार्य तथा समन्वय गरी बौद्धिक सम्पत्तिको अध्ययन, अनुसन्धान तथा तालिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
- (४) बौद्धिक सम्पत्तिको विधालाई विभिन्न विधाका पाठ्यक्रममा समावेश गरी अध्ययन अध्यापनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (५) बौद्धिक सम्पत्तिको विषयमा आमसञ्चारको माध्यमबाट चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

९.४. बौद्धिक सम्पत्तिका विधाहरूको व्यवसायीकरणका लागि प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्य (४) का नीतिहरूसँग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू

- (१) बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धमा सुचना सेवा सञ्चालन गरिनेछ र बौद्धिक सम्पत्तिको दर्ता तथा व्यवस्थापनमा सुचना प्रविधिको प्रयोग गरी आवेदन लिने र सुचना प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- (२) बौद्धिक सम्पत्तिको जानकारी ९९भबचअज० सेवा बौद्धिक सम्पत्ति कार्यालयबाट उपलब्ध गराइनेछ र दर्ताको प्रक्रियालाई सहजीकरण गरिनेछ ।

- (३) बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको उल्लंघन गर्नेबाट क्षतिपूर्ति असूल गर्न बौद्धिक सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गर्ने प्रणालीको विकासगरिनेछ ।
- (४) सरकारी तथा नीजि क्षेत्रको सहभागितामा बौद्धिक सम्पत्ति प्रवर्द्धन कोषको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ ।
- (५) नेपालका विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूलाई प्रतिलिपि अधिकार, पेटेण्ट वा उपयोगी नमूना, औद्योगिक डिजाइन जस्ता बौद्धिक सम्पत्ति दर्ता गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (६) स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित कच्चा पदार्थबाट निर्मित वस्तुहरूका लागि स्वदेश तथा विदेशमा समूह चिन्ह र भौगोलिक संकेत दर्ता गराउँदा लागेको दर्ताशुल्क नेपाल सरकारले बहन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
- (७) नयाँ प्रविधि सिर्जना गर्न उद्योग व्यवसायले अनुसन्धान तथा विकास (Research and Development) कार्य गरी बौद्धिक सम्पत्ति सिर्जना गरेमा सोमा लागेको खर्चलाई कर योग्य आय रकमबाट कट्टा गर्न पाउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- (८) बौद्धिक सम्पत्तिको विकास र प्रयोग गर्न नीजि क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (९) बौद्धिक सम्पत्तिको सिर्जनामा विश्वविद्यालय, बौद्धिक सम्पत्ति कार्यालय र औद्योगिक प्रतिष्ठानबीच सहकार्य गरिनेछ ।
- (१०) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले बौद्धिक सम्पत्तिलाई धितोको रूपमा स्वीकार गर्नसक्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- (११) उपभोक्ताहरूको हकहित संरक्षणका लागि औषधीको समानान्तर आयातसम्बन्धी (Parallel Importation) कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।

९.५. बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण तथा अधिकार प्रचलनका लागि कानूनी, संस्थागत तथा मानव श्रोतको विकास गर्ने उद्देश्य (५) का नीतिहरूसँग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू

- (१) बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी मुद्दालाई छिटो छरितो सुनुवाई र किनाराको व्यवस्था गरिनेछ । बौद्धिक सम्पत्तिसम्बन्धी देवानी प्रकृतिका विवादहरूलाई मध्यस्थकर्ता, वार्ता तथा मेलमिलापको माध्यमबाट किनारा लगाउने पद्धति अवलम्बन गरिनेछ । नियतवश, गम्भीर प्रकृतिका एवं पटक पटक बौद्धिक सम्पत्ति अधिकार उल्लंघन गर्नेलाई फौजदारी दायित्व अर्न्तगत कारवाहीको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (२) अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा नियन्त्रण गर्न बौद्धिक सम्पत्ति अधिकार सम्बन्धी कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

- (३) वौद्धिक सम्पत्ति प्रशासनको प्रभावकारी संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि एकीकृत वौद्धिक सम्पत्ति कार्यालयको स्थापना गरिनेछ ।
- (४) वौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षणमा आधुनिक प्रविधिको उपयोग गरी आवेदन दर्ता एवं अन्य वौद्धिक सम्पत्ति प्रशासनको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (५) वौद्धिक सम्पत्ति कार्यालयमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि, विकास, तालिम, डाटाबेसको प्रयोग र वौद्धिक सम्पत्ति प्रशासनका क्षेत्रमा आपसी समन्वय तथा सहकार्य गर्नका लागि वौद्धिक सम्पत्तिसँग सम्बद्ध अन्तराष्ट्रिय संघसंस्थाहरूसँग सम्बन्ध विस्तार गरिनेछ ।
- (६) वौद्धिक सम्पत्ति अधिकार कार्यान्वयन (Enforcement) लाई प्रभावकारी बनाउन वौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी कानूनको प्रयोगमा सम्बद्ध निकायका बीचमा सम्पर्क र समन्वय कायम गरिनेछ । गैरकानूनी रूपमा आयातित सामान भन्सार विन्दुमा रोकी उचित छानबिन गर्नको लागि भन्सार कार्यालयको भूमिका सशक्त तुल्याइनेछ ।
- (७) वौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध विषयवस्तुमा आवश्यक परामर्श तथा सहयोगका लागि द्विपक्षीय तथा अन्तरदेशीय सहयोग तथा समन्वयको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (८) वौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध अन्तराष्ट्रिय संघसंस्थामा सहभागिता जनाउदै राष्ट्रिय हित अनुकूल हुने गरी अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको पक्ष बन्दै जाने कार्यनीति लिइनेछ ।
- (९) वौद्धिक सम्पत्ति विकासका लागि आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक निजी साझेदारी (Public-Private-Partnership) कार्यक्रमको विकास गरिनेछ ।
- (१०) वौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षणका क्षेत्रमा क्षमता विकासका लागि विश्व व्यापार संगठन र विश्व वौद्धिक सम्पत्ति संगठन लगायतका अन्तराष्ट्रिय संघ संस्थाहरुबाट सहायता परिचालन र नेपालको वौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणलाई उपयोगी हुने प्रविधि हस्तान्तरणका प्रयत्नहरु गरिनेछ ।

१०. संस्थागत संरचना

प्रस्तुत नीतिको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न देहायबमोजिमको संस्थागत संरचनाको विकास गरिनेछ :

(क) राष्ट्रिय वौद्धिक सम्पत्ति परिषद्

वौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी नीतिगत सुधार र संस्थागत समन्वयको लागि देहायबमोजिम एक राष्ट्रिय वौद्धिक सम्पत्ति परिषद रहनेछ :

१. मन्त्री, उद्योग मन्त्रालय

अध्यक्ष

२. सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग	सदस्य
३. उपकूलपति, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिस्थान	सदस्य
४. उपकूलपति, नेपाल प्रज्ञा प्रतिस्थान	सदस्य
५. उपकूलपति, नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिस्थान	सदस्य
६. उपकूलपति, नेपाल संगित तथा नाट्य प्रज्ञा प्रतिस्थान	सदस्य
७. मुख्य सचिव, नेपाल सरकार	सदस्य
८. सचिव, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
९. सचिव, उद्योग मन्त्रालय	सदस्य
१०. सचिव, कृषि विकास मन्त्रालय	सदस्य
११. सचिव, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	सदस्य
१२. सचिव, पररष्ट्र मन्त्रालय	सदस्य
१३. सचिव, पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय	सदस्य
१४. सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	सदस्य
१५. सचिव, वाणिज्य मन्त्रालय	सदस्य
१६. सचिव, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	सदस्य
१७. सचिव, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्यन मन्त्रालय	सदस्य
१८. सचिव, शिक्षा मन्त्रालय	सदस्य
१९. सचिव, स्वास्थ्य मन्त्रालय	सदस्य
२०. बौद्धिक सम्पत्ति विज्ञहरु मध्येबाट एक जना	सदस्य
२१. बौद्धिक सम्पत्ति संरक्षण सम्बद्ध संस्थाका प्रतिनिधि मध्येबाट एक जना	सदस्य
२२. अध्यक्ष, बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी पेशागत संगठन	सदस्य
२३. प्रमुख, बौद्धिक सम्पत्ति कार्यालय	सदस्य सचिव

परिषदको बैठकमा नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ, विश्वविद्यालय, अनुसन्धानमूलक निकाय, नेपाल प्रहरी, भन्सार विभाग र अन्य निकायका प्रतिनिधिलाई आमन्त्रित गर्न सकिनेछ । यस परिषदको कार्यविधि परिषदले निर्णय गरेबमोजिम हुनेछ । बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी कार्यकारी निर्णय गर्नका लागि परिषदले बौद्धिक सम्पत्ति कार्यकारी समिति गठन गरी सो समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तोक्न सक्नेछ ।

(ख) वौद्धिक सम्पत्ति कार्यालय

वौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी प्रवर्द्धन, अभिलेखीकाण संरक्षण र अन्य आवश्यक कार्यका लागि नेपाल सरकार, उद्योग मन्त्रालय अर्न्तगत एक एकीकृत वौद्धिक सम्पत्ति कार्यालय रहनेछ। सो कार्यालयले औद्योगिक सम्पत्ति दर्ता र प्रशासन, प्रतिलिपि अधिकार तथा सम्बद्ध अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनसम्बन्धी कार्य गर्नेछ। कार्यालयलाई वौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध विवाद समाधानको लागि सहजकारताको भूमिका समेत प्रदान गरिनेछ। यस कार्यालयलाई वौद्धिक सम्पत्तिको हक वेहकको प्रश्न निरूपण गर्ने बाहेकको वौद्धिक सम्पत्ति प्रशासन सम्बद्ध अर्धन्यायिक अधिकार प्रदान गरिनेछ।

वौद्धिक सम्पत्ति कार्यालयलाई आवश्यकताअनुरूप अत्याधुनिक र स्रोतसाधन सम्पन्न बनाइनेछ र यसको निमित्त राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दातृ निकायहरुबाट समेत वित्तीय श्रोत परिचालन गर्न सकिनेछ।

(ग) वौद्धिक सम्पत्ति न्यायधीकरण र वौद्धिक सम्पत्ति इजलाश

वौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध विवादको प्रभावकारी समाधान गर्नका लागि आवश्यकताअनुसार वौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी न्यायधीकरणको स्थापना गरिनेछ। त्यस्तो न्यायधीकरण स्थापना नभएसम्मका लागि उच्च अदालतमा वौद्धिक सम्पत्ति इजलाशको व्यवस्था गरिनेछ।

(घ) जनशक्ति विकास

वौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध जनशक्ति विकासका लागि सरकारी र निजी क्षेत्रमा आवश्यक संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ।

११. आर्थिक व्यवस्था

(१) वौद्धिक सम्पत्ति प्रवर्द्धनका लागि वौद्धिक सम्पत्ति प्रवर्द्धन कोषको व्यवस्था गरिनेछ। सो कोषमा देहायअनुसारको रकम रहनेछन् :

(क) नेपाल सरकारको अनुदान,

(ख) वौद्धिक सम्पत्तिको आवेदन र दर्ता दस्तुर बाहेक विभिन्न सेवा शुल्क वापत उठेको रकम,

(ग) स्वदेशी तथा विदेशी दातृ निकायबाट प्राप्त रकम र

(घ) अन्य विविध स्रोतबाट उठेको रकम।

(२) कोषको सञ्चालन नेपाल सरकारद्वारा स्वीकृत नियमावली बमोजिम हुनेछ।

- (३) कोषको रकम जनचेतना अभिवृद्धि, तालिम सञ्चालन, भौतिक सामाग्रीको आपूर्ति जस्ता वौद्धिक सम्पत्ति प्रवर्द्धन र विकासका काममा खर्च गरिनेछ ।

१२. कानूनी व्यवस्था

- (१) यो नीति कार्यान्वयन गर्न औद्योगिक सम्पत्ति र प्रतिलिपि अधिकार तथा अन्य वौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी कानूनहरु तर्जुमा एवं परिमार्जन गरिनेछ, र आवश्यकताअनुसार वौद्धिक सम्पत्तिका थप विधाहरुमा कानून निर्माण गर्दै लगिनेछ ।
- (२) वौद्धिक सम्पत्तिसम्बन्धी कानून तर्जुमा गर्दा विश्व व्यापार संगठनको व्यापार सम्बद्ध वौद्धिक सम्पत्ति सम्भौता अर्न्तगत अतिकम विकसित मुलुकलाई प्राप्त छुट, सहुलियत र सुविधाको प्रभावकारी गर्ने नीति लिइनेछ ।

१३. नीति कार्यान्वयनको समयावधि

प्रस्तुत नीति कार्यान्वयनका लागि वौद्धिक सम्पत्ति कार्यकारी समितिले विस्तृत कार्ययोजना बनाई दुई वर्षभित्र आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरी लागु गरिनेछ ।

१४. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

वौद्धिक सम्पत्ति कार्यालय र सम्बद्ध मन्त्रालयहरुले संयुक्त रुपमा नीति कार्यान्वयनको स्थितिको वार्षिक मूल्याङ्कन गर्नेछन् ।

१५. नीतिको पुनरावलोकन र परिमार्जन

नीति कार्यान्वयनको प्रभावकारिता, उपयुक्तता र उपादेयता बारे प्रत्येक पाँच वर्षमा मूल्याङ्कन गरी नीतिमा समसामयिक पुनरावलोकन तथा सुधार गरिनेछ । वौद्धिक सम्पत्ति सम्बद्ध अन्य नीति तथा कानूनहरु समेत आवश्यकताअनुसार पुनरावलोकन र परिमार्जन गरिनेछ ।